

Carmina Burana: passada bat!

Han-hemen, hari musikal eta telebista madarikatueta iragarkietan ere entzun izan dugu **Carmina Burana** handiosoa. Musika zoragarria, txit indartsua eta oso ezaguna da. Kanta horren letrak, ordea, ez dira batere ezagunak, mundu osoko abesbatz ugari (EHko hainbat tartean) kantatzen badituzte ere.

Bere berri Jon Imanol Iturriozek eman zigun, "Habe" aldizkarian (292. zenb., 99ko maiatza): "Askotan entzun ditugu hitz horiek. Eskuizkribuak dira, Alemanian aurkituak, Munich hiritik 40 kilometrora. Espainian XIX. mendean Mendizabal politikariak eliz eta udal-ondasunen desamortizazioa egin zuen antzera, Alemanian 'Säkularisation'-a burutu zuten. Horretan ari zirela, Christophe von Aretin baroi liburuzainak, 1803.ean, beneditarren monasterio batean eskuizkribu horiek aurkitu zituen, latinez idatzita. XIII. mendehondarrekoak dira eta, hala ere, oso egocera onean zeuden 112 orriko larruki edo pergamuak. Millán Bravo Lozanok bere 'Carmina Burana, Cantiones Profanae' (Centro de Estudios del Camino de Santiago, Valladolid 1994) liburuskat adierazten duenez, poemek jorratzen zituzten gaiak zirenak zirelako, aparteko toki batean gordeta eduki zituzten monasterioan. Gaur egun, saletarrek erakusten omen dute ustez non egon ziren gordeta poemak. Eskuizkribua Municheko Liburutegi Nazionalan dago, 'Statsbibliothek'-en.

La gehienak poemak dira, eta ia gehienak latinez daude idatzita. Dena den, badira pasarte batzuk alemanieraz eta Ertaroko frantseseraz idatziak ere. Lehen aldiz argitaratu zirenean, 1847. urtean, 'Carmina Burana. Lieder aus Benediktbeuern' izena jarri zion bildumari Johann Andreus Schemeller liburuzainak. Millán Bravoren esanetan mende honen hastapenean, 1901. urtean, lortu zuten orrialde guztiak xuxen jartzea, jatorrizko hurrenkeran alegia. Eta badirudi hiru izan zirela idazleak. Baina ezaguna ez da poemek diotena, musika baizik. Municheko Carl Orff musikariak 1937.ean 24 poema --ez osorik-- musikatu zituen, eta beste pasarte bat dantzarako moldatu. Hiru lan argitaratu zituen poema hauekin: 1937an 'Carmina Burana', 1943an 'Catulli Carmina' eta 1953an 'Trionfo de Afrodita'. Lan hauek denetik dute, dantza, antzerkia eta musika, eta izugarritzko arrakasta lortu zuen denboran gutxian. Carl Orff-ek musikatutako poema gehientsuenak maitasunezkoak dira. Baina badira bestelakoak ere".

Taberna, maitasuna...

Izan ere, hiru gai-mota jorratzen dituzte poemok, Iturriozek esanetan: 1. Satira eta morala. Oso kritikoak dira

mandatari zibil zein elizakoekin.

2. Maitasuna: udaberriko topikoei lotuta azaltzen da sarri, pozaldia, loreak ernaltzen... Baina maitearen urrunaldia ere kantagai da, edo bestearentzat atsegin izateko desira: "Shet mich an, jungen man, lat mich in gefallen!": 'Begira nazazue, gazteok, zuen gustuko izan nahi baitut'. Edo beste zati hau: "Siqua sine socio/ caret omni gaudio/ tenet noctis infima/ sub intimo/ cordis in custodia: fit res amarissima". Hauxe esan nahi du, gutxi gorabehera: adiskiderik gabe dagoenari gozamen guztia falta zaio, gau beltz eta iluna, du lagun here bihotzak (gordeta): a ze zoritxarra!". 3. "Potatoria et lusoria" gisako poemak. Hots, taberna eta jokoari buruzkoak. Hala dio Millán Bravok: "Jakina, atal honetan haragiaren plazerra ere aipatzen da, eta sabelkeria. Tabernagiroa gurtzen da, eta liturgiaren eta elizkizunen parodia egiten da, batzuetan benetako biraoak esanez. (...) Europa osoan XII. eta XIII. mendeetan landutako poesia 'goliardikoaren' bildumarik entzutetsu eta garrantzitsuenetakoa da, agian, eskuizkribua".

Goliardo hori zer den jakiteko hiztegi entziklopediko batera jo zuen Jon Imanolek. "Larousse hiztegiak dakarren lehen adiera oso esanguratsua da: sabelkeriari emana eta neurrigabeko bizitza daramana. Ertaroan, ordea, beste esanahi bat zeukan. Araugabeko ikasle edota elizgizona. Eta poesia goliardikoari buruz hauxe dio Laroussek: 'Poesia-mota hau lirikoa da, eta latinez idatzia endemas. Askotariko gaiak jorratzen ditu. Sarri idealizatu egiten du goliardoa, taberna eta jokoaren plazerra du kantagai, eta zorrotz kritikatzeko gizartea eta Eliza. Baina beharbada, amodiozko harremanen ederra ospatzen dute gehienbat, maitasuna udaberriaren pizkundeari lotuz. Poesia erotikoa idazteko modu berri bat da...".

Bizitasuna eta indarra poemak daude:

("Bibit" hitzak "edaten du" esan nahi du)

Bibit hera, bibit herus,

Bibit miles, bibit clerus....

«In taberna quando sumus»

Coro

In taberna quando sumus,
non curamus quid sit humus,
sed ad ludum properamus,
cui semper insudamus.
Quid agatur in taberna,
ubi nummus est pincerna,
hoc est opus ut queratur,
si quid loquar, audiatur.

Quidam ludunt, quidam bibunt,
quidam indiscrete vivunt.
Sed in ludo qui morantur,
ex his quidam denudantur,
quidam ibi vestiuntur,
quidam saccis induuntur.
Ibi nullus timet mortem,
sed pro Bacho mittunt sortem:

Primo pro nummata vini;
ex hac bibunt libertini,
semel bibunt pro captivis,
post hec bibunt ter pro vivis,
quater pro Christianis cunctis,
quinque pro fidelibus defunctis,
sexies pro soribus vanis,
septies pro militibus silvanis.

Octies pro fratribus perversis,
nonies pro monachis dispersis,
decies pro navigantibus,
undecies pro discordantibus,
duodecies pro penitentibus,
tredecies pro iter agentibus.
Tam pro papa quam pro rege
bibunt omnes sine lege.

Bibit hera, bibit herus,
bibit miles, bibit clerus,
bibit ille, bibit illa,
bibit servus cum ancilla,
bibit velox, bibit piger,
bibit albus, bibit niger,
bibit constans, bibit vagus,
bibit rudis, bibit magus.

Bibit pauper et egrotus,
bibit exul et ignotus,
bibit puer, bibit canus,
bibit presul et decanus,
bibit soror, bibit frater,
bibit anus, bibit mater,
bibit ista, bibit ille,
bibunt centum, bibunt mille.

Parum sexcente nummate
durant, cum immoderate
bibunt omnes sine meta.
Quamvis bibant mente leta,
sic nos rodunt omnes gentes
et sic erimus egentes.
Qui nos rodunt confundantur
et cum iustis non scribantur.

Io, io, io, io, io, io, io, io!

Tabernan gauden artean

Gizonen Korua

Tabernan gauden artean, ez gara arrangura lurpea zer den; ezpada jokora jauzten gara hark izerdiarazten baikaitu beti. Zer egiten den tabernan, non zerbitzaria txanpona den, ikertzea baita gure lana, entzun, bada, esango dudana.

Batzuk dute jokatzeko, batzuk edaten, batzuk lotsagabe iharduten. Baina jokoari emanetarik batzuk biluztuak izaten dira: batzuk beztitu egiten dira han, zakuz jazten dira batzuk. Inor ez da han heriotzaren beldur, Bakoren izenean botatzen dute zortea.

Lehen edaten dute libertinoek ardoaren ordaintzailegatik; behin, presoengatik edaten dute, hirua gero biziengatik, laua kristau guztiengatik, bosta fededun defuntuengatik, seia ahizpa zoroengatik, zazpia basa-lapurrengatik.

Zortzia fraide perbertsoengatik, bederatzia monje deslariengatik, hamarra itsasturuengatik, hamaiketa sesiolariengatik, hamabita penitenteengatik, hamairua bidaztiengatik. Aita Santuagatik ala Erregeagatik, lege gabe dute guztiak edaten.

Andreak edaten du, jaunak edaten du, soldadoak edaten du, kleroak edaten du, tok edaten du, nok edaten du, morroiak neskamearekin edaten du, azkarrak edaten du, nagiak edaten du, zuriak edaten du, beltzak edaten du, egonekoak edaten du, alderraiak edaten du, arlosteak edaten du, jakintsuak edaten du.

Landerrak hala erriak edaten du, arrotzak hala ezezagunak edaten du, haurrak edaten du, buruzuriak edaten du, prelatuak hala dekanok edaten du, ahizpak edaten du, anaiak edaten du, amonak edaten du, amak edaten du, honoko honek edaten du, harako hark edaten du, ehunek edaten du, milak edaten du.

Seirehun txanponek gutxi dirauke, denek zurrut-purrut neurririk gabe edaten badute. Gogo alaiz edaten duten arren, mundu guztiak marraskatzen gaitu eta hala behartsuak izanen gara. Marraskatzen gaituztenok, nahastuak bitez eta ez bitez idatziak izan justuekin.

Io, io, io, io, io, io, io, io, io!

(Itzultzaile: Joxe Azurmendi)

Tabernak apostolu handiak

CARMINA BURANA makina bat aldiz Arantzazun entzuna nuen, iluntzetako musikaldietan, afaldu eta lotara joan arteko aizinan. Musika bisual teatrala da --koloreak eta keinuak dauzka--, gero luze dirauena belarrian, eta uste dut letra batzuk jada buruz nekizkiela. Baina horko testu liluragarrien munduaren ezagupidea, Alemaniara joandakoan hasi nuen egiaz, Münsterko konbentuko bibliotekariak vagante-poesiaren antologia bat erregalatu zidanean, nire jakinmina ikusita seguruenik kontzertu baten ondoren. Behar bada kanta zahar haietan gure bertsolarien munduarekin loturak sumatzen nituelako, interesatzen ninduen hainbeste, alemanek «vaganteen poesia» deitzen duten poesia mota horrek. Lirikaren xumeak ere, aleman zahar niretzat magiko batean, txunditzen ninduen. Erdi Aro diferente baten deskribimendua ere bazen niretzat. Denak harritzen ninduen. Gero --"habilen bideak eramango hau", esaten da Zegaman-- denbora asko pasa da eta, urte hauetan, bazterrean egon da niretzat mundu hori. Ez gutiz. Orain urte pare bat, esaterako, berriro kontzertu horixe entzuten izan nintzen Koloniako Orkestra Sinfonikoan Eguberritan. Irribarre batekin altxatzen da beti publikoa aulkitik, Carl Orff-i eta Archipoetari esker onez txaloka.

Erdi Aroko estudiante tunanteen eta kleriko alderraien lirika edo, esan dezagun, sagardotegiko edo tabernako «Vagante-poesia» hori, XII. mendeko Pizkundera ohi deritzonoko fenomeno literario erteuropar orokorra izan da, Frantzian, Alemanian. Maite, joko, ardo eta eske-kantak izaten dira gehienbat, «Klase» sozial berri baten literatura dela, esan liteke. Batez ere giro berri batena. XII. Mende horretan eskolak biziki ugaritu dira hiri eta katedraletan. Erteuropako bideak, eskolarik eskola dabilzan estudiantez edo ikasketak egin eta enplegurik aurkitzen ez duten "eskolarrez" eta "klerikoz" bete dira (gogora hitz hauen esangura oraindik gaur-egun ingelesez), h. d., latina ikasi duen jendez, batera eta bestera bagamundari, fortuna probatzen, tabernetako pelegrino, kalekume, nekazarien etsai (eta oilo lapur), lanaren desertore edo langabeziaren lumpenproletariat desesperatu. Hainbeste ziren, non Eliz Kontzilioek berek neurriak hartu behar izan baitituzte jende horri buruz. (Oraingo Barne Ministerioa eta polizia ere Kontzilioak izaten ziren orduan) Vaganteen kantak Erdi Aroko poesia herri-tarra bezala dira. Gaztelu eta gotzaindegie-

tan ere bazkalondoan txit maite zuten herri-tarra! (Izan ere, literatura «herri-tarren» kontzeptua oso ekibokoa da). Autore bakan batzuk beren izenez ezagutzen dira (edo izen artistikoaz: "Archipoeta", adibidez); heldu zaizkigun testu gehienak anonimoak dira hala ere. Denak ez dira herri-tarrak edo jatorri xumekoak. Badira, poesia modu honetan dibertitu diren gotzainak, profesoreak, nobleak. "Zuk onduriko maite-kantak asko abesten dira", idatzi dio Heloisk Abeldori (2. Gut.). Herri apalak jatorri britainiar nobleko eta Pariseko profesore zorrotzaren «herri-kantak» kantatzen ditu beraz! Alabaina testugile gehienak teilape gabe, alderrai, limosna eske, pobre-ardozale, elizjaunen kritikoa sakats, ageri dira. Eta, horrela, udaberri eta maite-kanta fin zoragarrien alboan, tabernako kanta mutiriak, batzutan liturgiaren parodia nahiko blasfemoak, ez dira gutxi. Hori-tako bat da itzulitakoa --"In taberna quando sumus"--, politena ez bada ere, oso tipikoa eta C. Orff-ek bere konposiziorako hautatua. Libertatearena ez bazen ere, askotan izan baita hori libertateen lekua. Tabernak apostolu handiak ditu vaganteen artean (amodio profanoak bezala). Archipoeta-ren ateraldi polit batek, ardo ona eta poesia ona elkarrekin lotzen ditu. Batzuk -dio-, bakardadera joaten dira, poesia egiteko, eta isiltasunean eta ezkutuan idazten dute. Nik ezin dut baraurik ezer idatzi: ondo jan eta ondo edanda, jendearen aurrean, bertso onak ontzen ditut; bazkari eta ardo eskasarekin bertso eskasak. Bere "Konfesioan" Archipoeta-k berak adierazten digunez, bizitza labur honetan, zeruko osasunaz baino gehiago munduko plazeraz bizi da arduratuta. (Hori ez da, noski, jeneralean Erdi Aroaz dugun ideia: baina oso ideia okerra da jeneralean Erdi Aroaz daukaguna). Poesia molde honen ikur gisa aipatu ohi den haren ahapaldi baten hasierak honela dio: "Meum est propositum/ In taberna mori" - Nire asmoa tabernan hiltzea da. Requiem aeternam kantatuz zerura eramango duten aingeruei, tabernan itxarongo die berak. Sagardotegi baten edo taberna baten modukoa izanen baita apika Archipoetaren zerua.

+ Joxe Azurmendi